

ואומר שעבודת הארץ ערצ שביעית אינה אסורה מן התורה, אלא היא הלכה בזמן שצית המקדש קיים, ולפי שכבר לא היה מקדש בזמן רבן גמליאל המיר עבודת הארץ עד ראש השנה: ב כבר ביארנו כמה פעמים

עד העצרת. זירושלמי (הל' א) דריש [לה] מקרא לאסור ערצ שביעית דהיא שנה ששית, וכן צפ"א דמו"ק (ד' ג:). ואמרין התם דרבן גמליאל וצית דינו נמנו על צ' פרקים הללו והמירוס¹, כלומר פסח ועצרת. ומפרש

בכלאים (פ"ג מ"ג ומ"ט) שבית סאה חמשים אמה על חמשים אמה, וביארו בתלמוד (ירושלמי ה"ג) ששיערו צעלי התאנים כיון שפירומיהם מרובים וש צהן כוזב. ומה שאמר בכר. ר"ל פמות המדובקת מתאנים דרוסות, כיון שהן דחוסות זו על זו עד שהיו ככר לחס. וכבר ביארנו גם כן שהמנה משקל מאה דינר, והדינר שש מעות ממטבע מדינה, והיא איטלק, והן המעות שהזכרנו משקלם בסוף פאה (מ"ה) ושכלל אחת מהמעות משקל שש עשרה גרגרי שעורים:

זירושלמי (שס) דצשעה שהתירו למקרא סמכו, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ) מה ערצ שנת צראשית את מותר לעשות עד שתשקע החמה אף ערצ שצמות שנים את מותר לעשות עד שתשקע החמה. וצפ"ק דמ"ק (דף ד). מפרש

טעמא מגזירה שיה דגמר שנת שצחון* משבת צראשית מה להלן היא אסורה, לפנייה ולאחרייה מותר כו' ולצסוף לה קאי ומסיק דצברי ליה כו' ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שצית המקדש קיים דומיא דניסוך המים: ירושלמי (שס). כתיב (שמות כג) ששת ימים תעשה מעשיך וציום השביעי תשבות, וכתיב²

שנת צראשית הלא כבר נאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, אם לענין שצמות שנים הלא כבר נאמר (ויקרא כה) שש שנים תורע שדך ושש שנים תזמור כרמך. אלא אם אינו ענין לא [לענין] שצת צראשית ולא [לענין] שצמות שנים תנהו [ענין] צאיסור צ' פרקים הראשונים, צחריש וצקציר תשבות צחריש שקצירו אסור ואיזה זה חריש של ערצ שביעית שנכנס לשביעית, וצקציר שחרישו אסור ואיזה זה קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית. אם כן למה נאמר חורשין עד ראש השנה, רבי קריספאה³ צס ר' יוחנן, רבן גמליאל [הנשיא] וצית דינו המירו צאיסור צ' פרקים הראשונים. פירוש. חורשין עד ראש השנה. כלומר דהכי קיים לן דשרי: עוד ירושלמי (שס).

ולמה עד העצרת, עד כאן מעבה הקורות מכאן ואילך מתייש כחו. פירוש. יפה לפרי. כלומר [לפירות] המחוברין צאילן צשית⁴. ולפי טעם זה ניחא הא דתנן לקמן צפ"צ (מ"ו) אין נוטעין ערצ שביעית פחות מל' יום לפני ראש השנה, משמע הא ל' יום נוטעין, והשתא נטיעה צתחילה שריא [חרישה אסור]ה צתמיה. אלא היינו טעמא דכיון דלא מהניא לאילן נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית. ורבינו מס פירש⁵ דלא החמירו צנטיעה משום צנטיעה אין תוספת שביעית דאורייתא אלא צחרישה, דצפ"ק דראש השנה (דף

ששת ימים תעשה מעשיך וציום השביעי תשבות, וכתיב² שנת צראשית הלא כבר נאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, אם לענין שצמות שנים הלא כבר נאמר (ויקרא כה) שש שנים תורע שדך ושש שנים תזמור כרמך. אלא אם אינו ענין לא [לענין] שצת צראשית ולא [לענין] שצמות שנים תנהו [ענין] צאיסור צ' פרקים הראשונים, צחריש וצקציר תשבות צחריש שקצירו אסור ואיזה זה חריש של ערצ שביעית שנכנס לשביעית, וצקציר שחרישו אסור ואיזה זה קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית. אם כן למה נאמר חורשין עד ראש השנה, רבי קריספאה³ צס ר' יוחנן, רבן גמליאל [הנשיא] וצית דינו המירו צאיסור צ' פרקים הראשונים. פירוש. חורשין עד ראש השנה. כלומר דהכי קיים לן דשרי: עוד ירושלמי (שס).

פירוש מהר"י בן מלכי צדק

אסרו אלא שאם בקשו לחרוש יחרשו. ר' אחא בשם רבי יונתן אמר בשעה שאסרו למקרא סמכו כדאמרין בחריש ובקציר וכו', ובשעה שהתירו למקרא סמכו דכתיב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות עד שתשקע החמה אף ערב שבתות שנים את מותר לעשות מלאכה עד סוף השנה עד שתשקע החמה. ולמה עד העצרת, והשיבו עד כאן הוא יפה לפרי מיכן ואילך מנבל פירותיו. ואקשי' והא תנינן אחד

אילן סרק ואחד אילן מאכל, ואילן סרק למה עד העצרת, ותצרי' עד כאן מעבה הקורות מיכן ואילך מתייש כחו. תניא [בתוספתא] ר"ג ובית דינו התירו שיהו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה. ב איזהו שדה איצין כר' ג' איצנות לבית סאה. פי' בית סאה, היא ג' על ג'. אם ראוין, אף על פי שאינן [עושיין]¹ כדבעינן למימר לקמן (מ"ג) לשער בתאינין. בכר שר' דביצה שר' ששים מנה. פי' מנה, ליטרא.

פירוש הרא"ש

עד העצרת. לפי שצריך להוסיף משנה ששית על שנת שביעית עבודת הארץ מן התורה כדדריש זירושלמי דכתיב (שמות כג) ששת ימים תעשה מעשיך וציום השביעי תשבות [וכתיב (שמות לד)] צחריש וצקציר תשבות מה אן קיימין אם לענין שצת צראשית הלא כבר נאמר (שמות כ) לא תעשה כל מלאכה ואם לענין שצת של שמיטה כבר נאמר (ויקרא כה) שש שנים תורע שדך ושש שנים תזמור כרמך, אלא אם אין ענין לענין שצת צראשית ולא לענין שצמות שנים תנהו ענין [צ]איסור [צ] פרקים הראשונים. צחריש וצקציר תשבות צחריש שקצירו אסור, ואיזהו, חריש של ערצ שביעית שנכנס לשביעית, שיוצא למוצאי שביעית. א"כ למה חורשין עד ראש השנה, משנה היא לקמן, א"ר יוחנן ר"ג וצית דינו המירו צאיסור שני פרקים הראשונים. ומניא צתוספתא, ר"ג וצית דינו התקינו שיהו מותרין עבודת הארץ עד ר"ה. והך דרשא איתא נמי צפ"ק דמועד קטן (ג:), ופריך התם ר"ג וצית

דינו היכי מנו לצטולי תקנתא דצ"ש וצ"ה והתנן אין צ"ד יכול לצטול דצרי צ"ד מצירו אלא א"כ גדול ממנו צחכמה וצמנין, ומסיק התם ר"ג וצית דינו כו' ישמעאל צקציר להו דאמר הילכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שצחמ"ק קיים דומיא דניסוך המים אצל בזמן שאין צחמ"ק קיים לא. ולמאן דדריש תוספת שביעית מקרא קאמר צשעה שהתירו למקרא סמכו (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, מה ע"ש צראשית אתה מותר עד שתשקע החמה אף ערצ שצמות שנים אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה: ירושלמי. ולמה עד העצרת עד כאן הוא יפה לפני מנבל פירותיו, והתנינן אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה הקורות מכאן ואילך הוא מתייש את כחו. וכיון דחרישה קשה להו מכאן ואילך נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית, והיינו טעמא דאסרו חרישה מעצרת ואילך וצנטיעה אמרינן לקמן פרק צ' (מ"ו) אין נוטעין פחות מל' יום לפני ר"ה

עין משפט נר מצוה א מיי פ"ג מהל' שמיטה ויוכל הל' א סמג לאוין רסו רסו. ב מיי פ"ג מהל' שמיטה ויוכל הל' ב.

רמב"ם דפוס ישן ב כבר פירשנו פעמים בכלאים (פ"ב מ"ג ומ"ט) שבית סאה חמשים אמה על חמשים אמה ופירשו בגמרא שמה ששיערו ככאן באילנות התאנים מפני שפירותן מרובות והם טעונות: ומה שאמר בכר ר"ל הגוף המחובר מן התאנים שהן נקבצים זו על זו עד היו כדמות ככר לחס, וכבר בארנו שמשקל מנה מאה דינרים והדינר שש מעות מן המיוחדים למטבע ארץ הנקרא איטלקי והם המעות שהקדמנו זכר משקלם בסוף פאה (מ"ה) ובאחת מהם משקל ששה עשר גרגירי שעורים:

הערות לר"ש פ"א 1 כ"י. ובדפוס: הללו ובטילוס. 1* כ"י. ובדפוס: יי: דגמר שבתון שבתון. 2 בהג' הגר"א מוחק מ"ששת ימים" עד "וכתיב", ובהגהותיו על הירושלמי גריס: כתיב (שמות לד) ששת ימים תעבוד וציום השביעי תשבות בחריש כו'. 3 כ"י. ובדפוס: יי: קרוספאי. 4 כנדצ"ל. 4* עפ"י כ"י. ובד"י: עד כאן מעבה הקורות כלומר פירות המחוברין באילן כשישית מכאן ואילך מתייש כחו. 5 עיין בר"ש לקמן פ"ב מ"ו.

ליקוטים ב. במשנה. אס²⁸ ראוין לעשות בכר. הרמב"ם והראב"ד פירשו כולם ביחד אבל הר"ש והרע"ב פירשו כל אחד צריך לעשות ככר ונראה כפירוש הרמב"ם הרמב"ם במתניין ד' היה אחד עושה ככר כו' ולמה לי דקאמר ככר פשיטא דככר, אבל לפי הרמב"ם דהוה אמינא כשיעור לכך קאמר אפילו עושה לבד כל הככר, ועוד דלפירוש הר"ש מתניין כולו מיותר, הא כבר קאמר שיהא כל אחד עושה, והכי הוה ליה להתחיל המתני' עד תשעה²⁹. (תידושי הגר"א) 28 בכ"י מופיע תחילת דיבור זה בצורה שונה במעט מהנדפס. וכ"ה שם: (אם ראוין לעשות ככר. הרמב"ם והראב"ד ז"ל פירשו כולם ביחד אבל נראה כפ"י היר"ש דכל אחד ראוי לככר דווקא, מדקתני במתני' ד' היה כל אחד עושה ככר דבילה). אם ראוין לעשות ככר. הר"ש והרע"ב פירשו כל אחד צריך לעשות ככר. נראה כפירוש הרמב"ם וכי כפנינים וסימון סוגריים בכ"י כוונתו לסמן מחזיקה. וכנראה שהוא מהדו"ק מרבנו יוחנן בו מזה (כי בתחילה הסכים עם הר"ש בסוף ע"ש הרמב"ם כמבואר) ולכן סימנו למחזיקה. ובפנים הקוטר כנראה עבר עריכה ע"י ר' אבא קליינרמן וצ"ל ששילב בפנים את פי' הרמב"ם והראב"ד מהקטע שנמחק. 29 בכ"י: להתחיל הו' כו' עד תשעה.

ט. דרשין לה מדכתיב צמרים וצקצק תשצות. ומיהו איכא תנאי התם דדרשי לה מקראי אחרוני. ועוד לא יתכן כלל (דממה נפשך) [דמכל מקום]⁵ דאורייתא היא כחרישה [דצהדיא] כתיב כרמך לא תזמור וכל שכן נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי כדמוכח

עין משפט נר מצוה ג מ"י פ"ג מהל' שמיטה ויזבל הל' ג. ד מ"י פ"ג מהל' שמיטה ויזבל הל' ג. ה מ"י פ"ג מהל' שמיטה ויזבל הל' ג.

זשצת [צפרק כלל גדול] (דף עג.) דומר תולדה [דנוטע]. וזריש מועד קטן (ד' ג.) חשיב זומר תולדה] דורע, וכל שכן נוטע דדמי לזורע טפי [מזומן]. ומנהא דתניא צפ"ק דראש השנה (דף ט.) אחד הנוטע ואחד המצריך ואחד המרכיב ערצ שביעית ל' יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן שביעית, משמע קצת דאסור ליטע דאי לכחלה שרי ליטע מה שייך למיתני דמותר לקיימן. ושמה אידי דבעי למיתני סיפא פחות משלשים יום אסור לקיימן תנא נמי [רישא] מותר לקיימן. תניא בתוספתא (פ"א). רבן גמליאל זית דינו התקינו שיהו מותרין בצעודת הארץ⁶ עד ראש השנה: ב. * בית סאה. הוא חמשים על חמשים, דהיינו מרי אלפי וחמש מאה גרמדי, ומטי לכל חד וחד תמני מאה ותלתין ותלתא, כדאימא צצ"צ [צסוף לא יחפור] (דף מ.). * אם ראויים לעשות. [ל]אע"פ שאינם עושין כדמוכח לקמן (מ"ג) דמשער בתאנים: מנה. היינו מאה וזו: באיטלקי. כך היה דבורו של משה כדמשמע צפ"ק דקדושין (דף יב.) גבי פרוטה אחד משמונה⁷ צאיסר האיטלקי: פחות מב(א). מככר של ששים מנה: אין חורשין. כל הבית סאה, אלא תחת האילן לחוד ומזה לו כמלא אורה. הלוקט תאנים קרוי אורה כמו גודר צממרים וזוטר צענבים. [וסליו. כל שנותן צו מה שלוקטן]. ושאר השדה חשיב שדה הלזן ואין חורשין [אותן] אלא עד הפסח: ג אחד אילן סרק. שאינו עושה פירות, [ונטועין ג' לבית סאה: בכר דבי"ה. כל אילן ואילן צפני עלמו: צורבן. מלא אורה וסלו חוזה לו: ירושלמי הל' ג.] ולמה אמרו תאנים, על שפירותיהן גסין ועשות הרבה. הרי אחריו, שגם ואין עושה הרבה. הרי זיתים, שעושין הרבה ואין פירותיהן גסין. ואלו עושות הרבה ופירותיהן גסין. א"ר חייא בר אבא דאמריהן שנה, פרא שנה, ותאנה עושה כל שנה: ד אחד עושה בכר דבי"ה. ושנים אינן עושין: או שנים עושין. ואחד אינו עושה: אין חורשין אלא צורבן. וכן ד' וה' עד תשעה, אם כל אחד ואחד עושה ככר דבילה חורשין כל

רמב"ם דפוס ישן ואורה הוא הלוקט התאנים ברוב וכבר נאמר על הגפן ואורה כל עוברי דרך (תהלים פ.) ג. ככר הקדמתי לך שאילן סרק הוא שאינו עושה פרי כגון הארו ותרוה ודומיהן: וצרכו הוא מלא האורה וסלו חוצה לו:

הערות לר"ש 5 הג' מהר"י לנדא. 6 כ"י. ובד"י: בעבודת קרקע. 7 כ"י. ובדפוס"י: אחד מו' באיבר. 8 כ"י. ובד"י: בר אבא.

ליקוטים [שייך לעמוד הבא]

ד. במשנה. עד 30 שיהיו כו'. בירושלמי והביאו הר"ש ר' ביבי כו' זעירא³¹ כו' ופי' הר"ש דעל עשרה קאי וכשיטתו דעד תשעה כל אחד צריך לככר, ומאי לפי חשבון משולשים הל"ל כל אחד צריך לככר, ובתשעה כתב שכל אחד צריך לככר, ודבריו תמוהין וכבר השיגו ת"ט, אבל הראב"ד פי' הירושלמי דקאי עד תשעה. וודאי כן הוא דעשרה אפילו אין ראויין לעשות כלל כמו שאמרו בין שאינן עושין, אלא שפירש דלא פליגי³², משולשין על שלשה ומתושרין על תשעה וכן משובעין לשבעה³³ כו', ופירושו לא נראה, אלא שהכל על תשעה קאי, דרב ביבי מצריך שיהיו שלשה מהן כל אחד עושה שליש, אבל אם אין בהם שלשה כל אחד שלישי, אפילו עושין כולן³⁴ יותר מב' ככר אינו כלום וכמו בג' אילנות, וזעירא אומר אפילו כל התשעה ביחד עושין ככר די רק שלא יפחות אחד מהן מתשיעית, וכן אם שמונה ביחד עושין ככר צריך שיהא כל אחד עושה שמינית וכן לעולם³⁵, ואפשר שגם הראב"ד מפרש כן.

שינויי נוסחאות: 1 'וב' אין עושין' ליתא בר"ש, ודאה הערה הבאה. 2 'אחד אינו עושה' ליתא בר"ש, ודאה בפירושו למשנה, ועיין גם בחידושי הגר"א לעיל מ"ב.

פירוש מהר"י בן מלכי צדק

ממטע י', אין חורשין להן אלא צורבן. ג אחד אילן סרק. שאינו עושה פירות ואחד אילן מאכל. הנוטעין ג' לבית סאה. רואים אותן באילו תאנין הן. פי' כאילו היו נטועין לאותה בית סאה ג' אילנות של תאנה וכו'. גרסי' ולמה אמרו תאנין, על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה. והרי אתרוג, גס ואין עושה הרבה, זיתין עושין הרבה ואין פירותיהן גסין. א"ר חייא בר אבא כל אילניא שנה עושין ושנה אין עושין, ותאנה עושה כל שנה ושנה אין חורשין להן אלא צורבן. פי' מלא האורה וסלו חוצה לו. ד' היה אחד עושה בכר דבי"ה ושנים אינן עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה אין חורשין להן (כ"ל) [אלא]³ צורבן. והוא הדין לג' ולד' ולה' וירושלמי פ"ה ה"א. 2 כ"ה בתוספתא פ"א ה"א, ע"ש. 3 הגהת הגרנ"ז. 4 כנדצ"ל.

* ד"ה ז"ה שייך לעמוד הקודם. ס"א מנה ק' זווין. חורשין כל בית סאה בשבילין. שנראה כאילו השדה מליאה אילנות. פחות מיכ. פי' אם אינן ראויין לעשות ככר של ס' מנה. אין חורשין להן. חוצה לאילן. אלא מלא האורה וסלו. פי' מלקט התאנים בלשון חכמים אורה, מלקט הענבים בוצר, מלקט התמרים גודר. בבוצר דענבים גרסי' שיעוריה בכלאים¹ אמה בוצר ואמה סלו. אבל שיעור אורה וסלו לא גרסינן ומסתבר דשיעור אורה וסלו כשיעור בוצר וסלו והוא ב' אמות. ואית למימר מתני' ר"מ ור' יהודה היא דתניא ג' אילנות בתוך בית סאה וכו' [ובלבד שתהא מטעתן ממטע עשרה לבית סאה, דברי ר"מ ור"י וכו']² עד בקר [עובר]³ בכליו. תניא אידך אילן שעומד [ב]בית⁴ קבין ושנים עומדין [ב]בית⁴ ד' קבין, פי', אע"פ שכולן ג' אילנות לבית סאה, כיון שאין נטועין

פירוש הרא"ש פי' אפילו אילן סרק שאינו עושה פירות כריח חרישה כדי לעצור(ד)ת האילן: אלא כדי צורבן. [מלא אורה] וסלו חוזה לו: ירושלמי. ולמה אמרו תאנים על שפירותיהן גסין ועושים הרבה, הרי אתרוג שגם ואינו עושה הרבה הרי זיתים שעושים הרבה ואינם גסין ואלו עושים הרבה ופירותיהם גסין: ד אחד עושה בכר דבי"ה ושנים אינן עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה אין חורשין להם אלא צורבן. וזה הדין נוהג עד שיהו מג' ועד תשעה שאין חורשין כל בית סאה בשבילן עד שיהא ראוי כל אחד לעשות ככר דבילה, היה אחד מהם שאינו ראוי

משום דכיון דלא מהניא לאילן נראה כמתקן לזורך שביעית: ב. * בית סאה. הוא חמשים על חמשים והם אלפים ות"ק אמות, ח' מאות ול"ג אמות ושליש אמה לכל אילן: * אם ראויים לעשות. משערין אילן גדול כזה, ואפי' אילן סרק כדתנן לקמן (מ"ג) אם היא תאנה היה ראוי לעשות ששים מנה דצלה צמסקל האיטלקי: פחות מבאן. שאין עושין כל כך אין חורשין כל הבית סאה אלא תחת האילן וחוצה לו כמלא אורה, המלקט את התאנים נקרא אורה כמו זוטר צענבים ומוסק זיתים וגודר צממרים. ושאר השדה חשיב שדה הלזן ואין חורשין אותה אלא עד הפסח: ג אחד אילן סרק.

* ד"ה ז"ה שייך לעמוד הקודם.

31 בכ"י זעירי. וכן לקמן. 32 בכ"י נשמטה תיבת "פליגי", ונ"י בראב"ד שם שמובאר דזהו רק לרב זעירא. 33 בכ"י: על שבעה. 34 בכ"י: בהן יותר. 35 תיבות "וכן לעולם" ליתא בכ"י.